

A EZAREA DE LA HODONI-PUSTĂ. CONSIDERA II PRIVIND HABITATUL POSTROMAN DIN BANAT

*Adrian Bejan**

* Universitatea de Vest din Timișoara; adrianbejantm@yahoo.com

Abstract. In the settlement of Hodoni (found within 25 km range of Timișoara) on the *Pustă* plateau, two settlements of considerable dimensions overlap, one dated in the Bronze Age, the other between 3rd and 4th centuries, of which 11 houses, 16 food wholes, 7 garbage pits, 5 exterior furnaces outside the houses and one inside were discovered. Briefly all types of complexes discovered are presented, the conclusions being extended at the same type of settlements from Banat that benefited from a thorough research. The existing archaeological repertoires prove that the most majority of the 3rd–4th century AD settlements continue to exist on the same place as the ones from the 2nd and 3rd centuries found in Banat. These settlements belong to sedentary populations. They have the same structure encountered in the area with stabile and unfortified character, a fact that underlines the safety found in the area. The settlements that existed for a longer period were conceived with urbanization elements: small street alignments, the disposal of the houses in groups or aligned, probably based on family line. Around these houses, the annexes were placed (food wholes, fire places, ovens, garbage pits). Recent Romanian historiography studies seem to indicate that we encounter a symbiosis of Dacian and Sarmatian origin, developed under the unifying factor of the Roman civilization, civilization that will finally underline its main characteristics, with Dacian/Sarmatian accents. This process was possible due to the conditions found in Banat, a widespread Romanization process occurred, after the Aurelian's redrew the post Roman population that remained was numerous.

Keywords: habitat, rural, sedentary population, Romanization, Dacian Sarmatian symbiosis.

1. Introducere

Satul Hodoni din com. Satchinez, jud. Timiș, se află la cca. 25 km distanță de municipiul Timișoara. În arealul localității, pe platoul “*Pustă*”, se găsesc două așezări de mari proporții, una de epoca bronzului, cu nucleu fortificat, iar a doua așezare, deschisă, databilă în secolele III–IV dHr. Din această ultimă așezare s-au degajat integral sau parțial unsprezece locuințe, șaisprezece gropi de provizii, șapte gropi menajere, cinci cuptoare exterioare locuințelor și un cuptor interior unei locuințe.

2. Istoricul cercet rilor a ez rii postromane 1978-1984¹

În anul 1976, în timp ce se efectua un sondaj arheologic pe teritoriul satului Hodoni în punctul “*Pocioroane*”, cercetările de suprafață întreprinse cu acest prilej au

¹ Articolul întrunește la un loc referirile privind șantierul de la Hodoni-*Pustă* risipite prin diverse volume, sesiuni de rapoarte arheologice, reviste de muzeu etc.

duș la descoperirea², pe platoul de la nordul fermei nr. 4 Hodoni, în unul din punctele numite de localnici “Pustă”, a două mari șanțuri de evacuare a rezidurilor fermei, șanțuri excavate cu puțin timp înainte. Primul șanț, orientat dinspre sud (de la gardul fermei) spre nord, avea o lungime de 855 m, o lățime de 1,20 m și o adâncime de 2 m, după cum fusese reglat utilajul mecanic de excavare al șanțului. La extremitatea sa nordică începea al doilea șanț, orientat aproximativ est-vest, perpendicular pe primul, având aceeași lățime și adâncime precum precedentul, aproximativ cu aceeași lungime, interesând însă pentru cercetare doar primii 300 m (**Fig. 1**).

Cercetând profilele celor două șanțuri³ precum și pământul deșus pe latura lor dreaptă și vestigiile arheologice (îndeosebi fragmente ceramice), s-a constatat că la Hodoni-Pustă se găsesc două nivele de locuire suprapuse, unul preistoric și unul post-roman, reprezentat de ceramică de două tipuri, majoritatea lucrată la roată, de tradiție romană, și în mai mică măsură ceramică lucrată manual. Unele locuințe distruse aveau în interior urme de vetre și cuptoare. În stadiul anului 1976 nu s-a putut face o diferențiere netă între cele două nivele de locuire, excavația a uniformizat pereții celor două șanțuri nepermițând stabilirea unei stratigrafii precise care să delimiteze clar cele două nivele suprapuse. S-a putut totuși aprecia că așezarea mai întinsă, de secol III–IV dHr a deranjat cea mai mare parte din așezarea preistorică (**Fig. 2**).

În anul 1979, în intenția realizării aici a unor cercetări arheologice de durată s-a organizat prima campanie de săpături arheologice efectuându-se un sondaj arheologic⁴. Sondajul efectuat în acest an a surprins următoarele elemente de cultură din așezarea postromană: patru bordeie patrulate (unul cu două faze de locuire), un cuptor de ars vase ceramice (**Fig. 3**) și două gropi menajere.

În anul 1980⁵ s-a continuat cercetarea, situația arheologică⁶ constând în finalizarea degajării celor patru locuințe, două de mari dimensiuni, cu câte două încăperi și două bordeie, cu câte o încăpere fiecare. Locuința 1 conține în una din încăperi resturile unui cuptor menajer. De asemenea, au fost degajate resturile a trei cuptoare (inclusiv cel interior, din locuința nr. 1) și un segment de șanț provenind de la un gard care

² La sondajul de la Hodoni-Pocioroane, din anul 1976, au participat, din partea Muzeului Banatului, muzeograful Ortansa RADU, Constantin RĂILEANU și A. Bejan, pe locul unde în anii 1959–'60 au făcut cercetări Marius MOGA și Ortansa RADU, în cadrul așezării neolitice și necropolei feudal-timpurii. A. Bejan și C. Răileanu au depistat și desenat profilele celor două șanțuri de la Hodoni-Pustă, iar ulterior ultimul a realizat și ridicarea topografică.

³ Bejan, 1980, p. 366-368.

⁴ Bejan, 1980, p. 368-372. Precizăm că în cadrul cercetării accentul a fost pus pe investigarea așezării postromane, elementele preistorice apărute în secțiuni fiind doar salvate și înregistrate.

⁵ În anul 1977, subsemnatul (Adrian Bejan) m-am transferat de la Muzeul Banatului ca asistent la catedra de științe sociale a Universității de Vest. La solicitarea directorului Muzeului Banatului, care a cerut prezența obligatoriu în colectivul de cercetare a unui arheolog din muzeu, am apelat la colegii Ortansa RADU, Doina BENEĂ și Mircea MARE pentru a fi alături de mine în colectiv, motiv pentru care le mulțumesc și pe această cale. Colegele nu au participat însă niciodată la cercetările arheologice de la Hodoni-Pustă, iar M. Mare a participat efectiv la campaniile din anii 1981–'84, urmând a fi coautor la monografia sitului arheologic.

⁶ Bejan, Benea, 1983, p. 388-394.

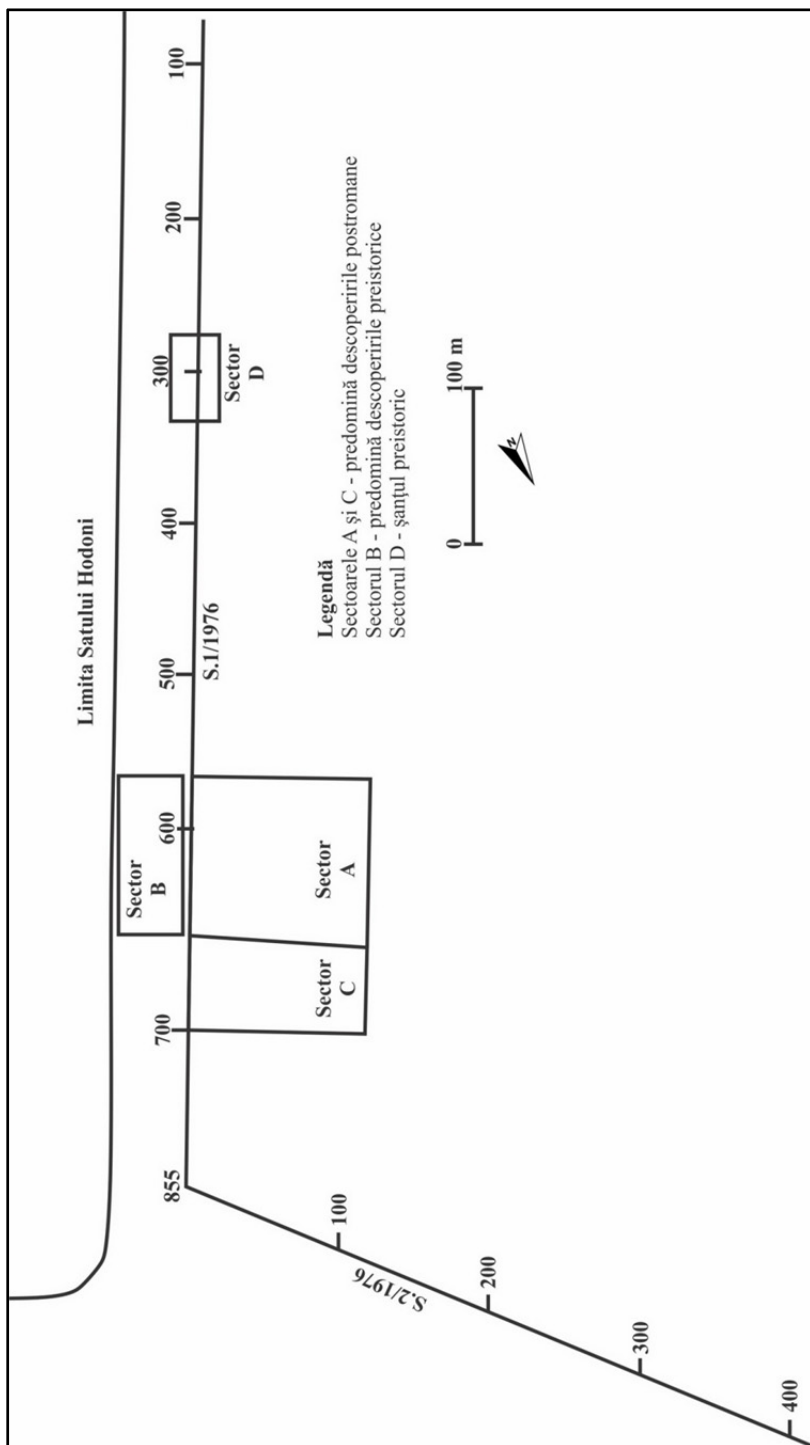

Fig. 1. Hodoni-Pustă cu sectoarele cercetate arheologic.

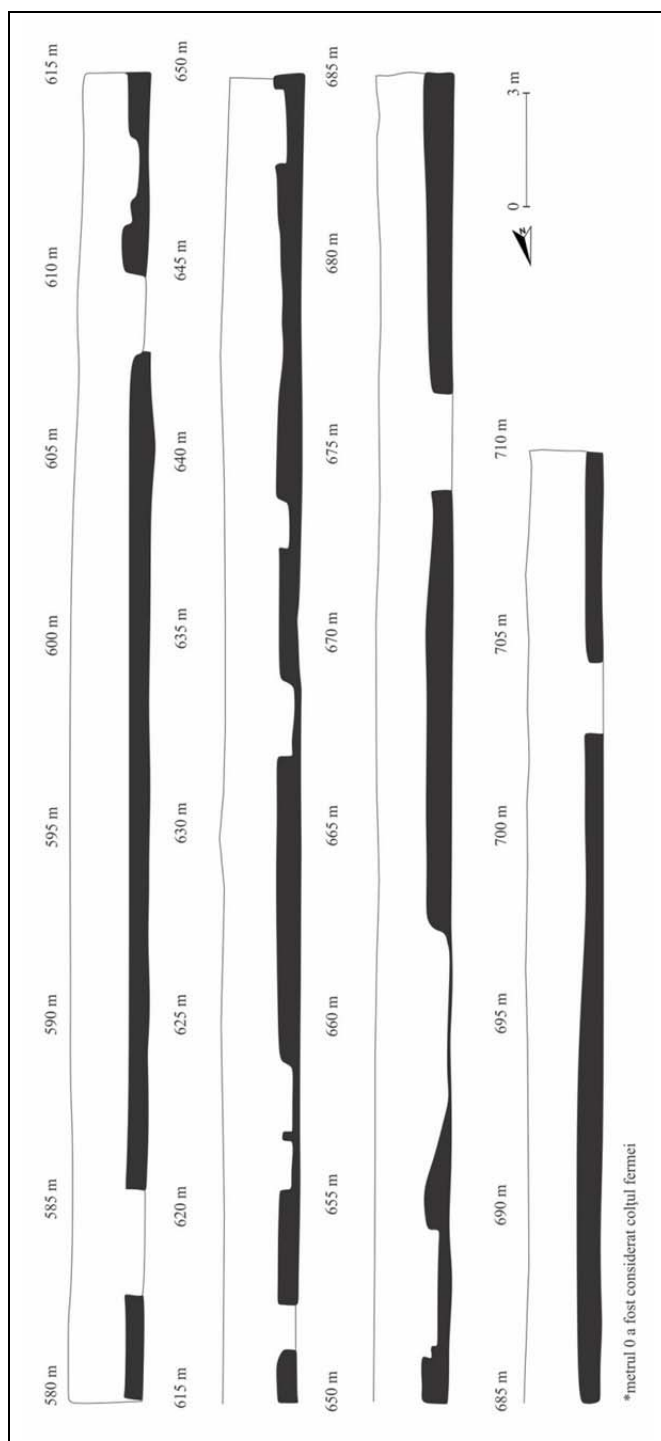

Fig. 2. Hodoni-Pustă. Sec iunea 1/1976. Profil sec iune între metrii 590–710. Zona de maxim densitate de locuire a ezi rii postromane. În profil sunt reprezentate gropile complexelor arheologice.

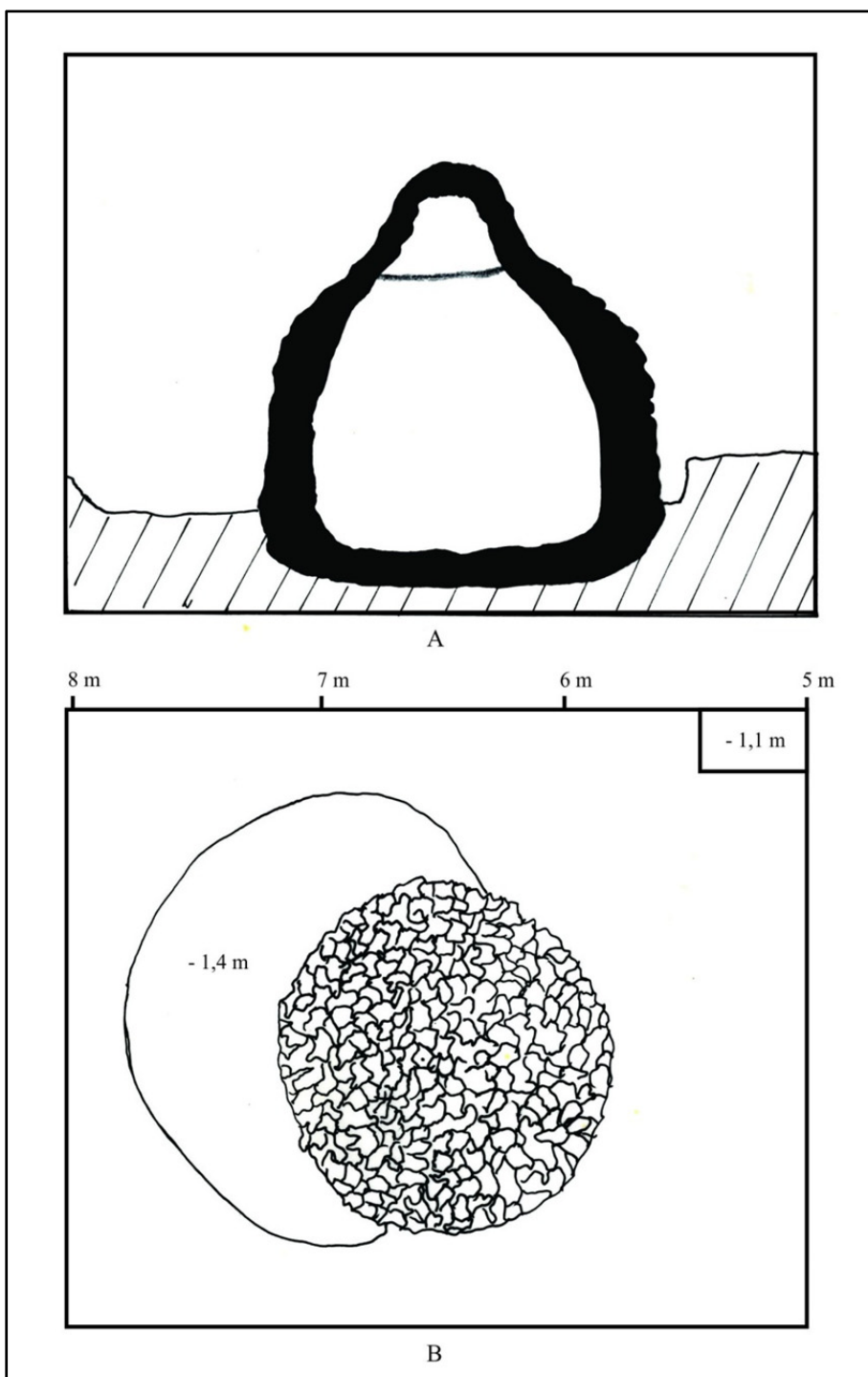

Fig. 3. Hodoni-Pustă. Sec iunea A. Cuptor de olar: A. Sec iune; B. Plan.

separa două locuințe cu anexele lor.

Cercetarea a continuat prin organizarea unei campanii de cercetări și în anul 1981⁷, atunci fiind examinate o serie de complexe precum: o locuință de suprafață, două bordeie patrulate degajate parțial, resturile a două cuptoare aflate în exteriorul locuințelor, probabil cu scop menajer, pentru gătitul hranei; șase gropi de provizii și cinci gropi menajere. Atât gropile de provizii cât și gropile menajere se găseau plasate în jurul locuințelor, formând anexe ale acestora, împreună cu vetrele exterioare și cuptoarele. La rândul lor, locuințele par a fi dispuse pe șiruri relativ drepte și paralele. Între locuința nr. 1 și locuința nr. 2 este o distanță de 8 m de la nord la sud și, pe aceeași direcție, o distanță de 7 m între locuințele 4 și 5. De la est spre vest între locuințele 2 și 4 distanța este de 10 m, respectiv de 8 m între locuințele 1 și 5.

Campania de cercetări a anului 1982⁸ a scos la lumină, din așezarea de secol III–IV dHr, două locuințe-bordei și șase gropi de provizii.

Obiectivul principal al cercetării din anii 1983–'84⁹ a fost secționarea șanțului de apărare al așezării de epoca bronzului. Din așezarea de sec. III–IV provin două bordeie și o groapă de provizii.

3. Descrierea complexelor arheologice¹⁰ i aspecte privind organizarea habitatului rural

Repertoriile arheologice ale așezărilor rurale bănățene de secol III–IV dHr întocmite de-a lungul timpului¹¹ dovedesc că, în majoritatea lor, acest tip de așezări continuă să existe, sau iau naștere, în preajma sau pe locul fostelor așezări din secolele II–III dHr de pe întreg spațiul bănățean. Sunt așezări ale unei populații sedentare. Locuințele, prin caracteristicile lor, prin tehnica de construcție, sunt tipuri răspândite pe o arie geografică mare, având de asemenea o încadrare cronologică mare. Ele își găsesc analogii în așezările dacice și daco-romane, atât de pe teritoriul Banatului cât și din spațiul înconjurător¹². Se găsesc de-a lungul aceluiași cursuri de apă, pe terasele joase sau mai înalte, având aceeași structură de așezări deschise, nefortificate și stabile, fapt ce dovedește relativa siguranță a zonei. Așezările de mai lungă durată erau concepute conform unor elemente de sistematizare: dispunerea locuințelor în șiruri sau grupuri de câteva locuințe, probabil pe familii. În jurul locuințelor se găsesc anexele (gropi de provizii, vetre, cuptoare, gropi menajere).

⁷ Bejan, Benea, Mare, 1982. O prezentare succintă a descoperirilor din 1981 la Bejan, 1981, p. 153-171.

⁸ Bejan, Benea, 1985, p. 190.

⁹ Bejan, Benea, 1985, p. 187-201; Bejan, Mare, 1987, p. 21-30.

¹⁰ Bejan-Benea, 1985, p. 191-193.

¹¹ Cel mai complete repertorii ale așezărilor bănățene daco-romane de sec. II–IV rămân încă Benea, 1996, p. 222-300 și Gudea, 2008, p. 73-122. Dar anual apar tot mai numeroase semnalări ca urmare a cercetărilor de teren, vezi de ex. Benea, 2016, p. 113-126; Muscalu, 2016, p. 77-90 și Ionescu, Toma, Timoc, 2016, p. 91-100. Doina BENEa a realizat cea mai recentă sinteză istorico-arheologică privind Banatul roman și postroman (antichitatea), vizând toate domeniile societății: politic, economic, social, cultural (Benea, 2016).

¹² Bejan, 1995, p. 42.

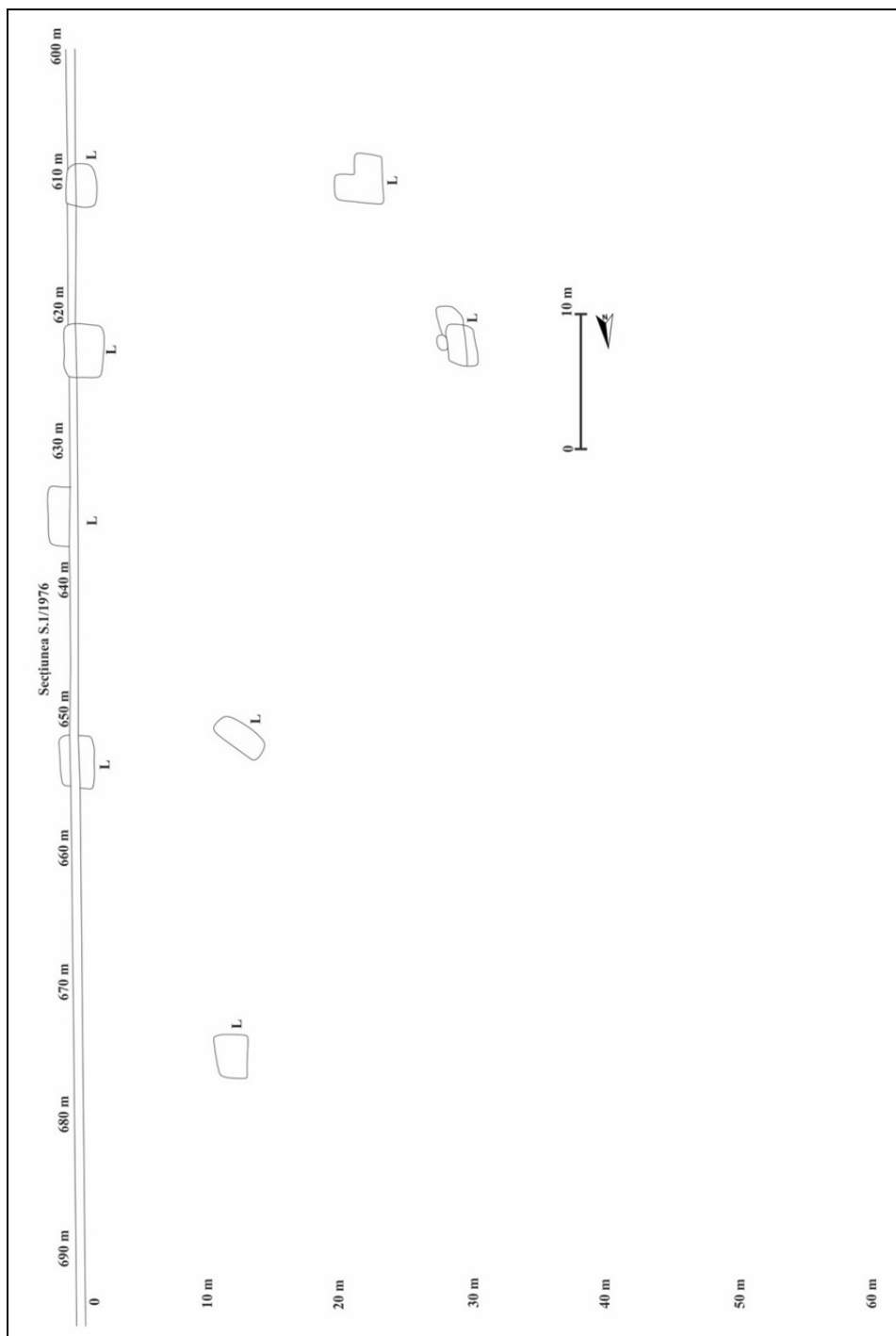

Fig. 4. Hodoni-Pustă. Plasarea locuin elor în a ezarea postroman (f r anexe).

Locuințele sunt patruleterate, având colțurile rotunjite (**Fig. 4**). Cele zece bordeie de la Hodoni-Pustă au adâncimea medie de 1,50 m de la nivelul de călcare actual, stratul de cultură coborând în așezare până la adâncimea de 0,70–0,80 m. Locuințele au una sau mai rar două încăperi despărțite printr-un perete de pământ cruțat. În cazurile în care apare un astfel de perete, surprins doar pe o înălțime de 0,20–0,30 cm, se poate presupune că în acest mod se delimitează spațiul unei singure încăperi în două zone distincte. Într-unul din colțuri, de regulă cel de sud-vest, se afla vatra. La un singur bordei vatra a fost găsită scobită în peretele bordeiului, în jurul său construindu-se locuința, care într-o fază ulterioară va fi refăcută. Bordeiele mai puțin adânci, sub 1 m, au fost considerate semibordeie. Locuința de suprafață, tot de formă patruleteră, se particularizează doar prin cantitatea mai mare de ceramică din interiorul său, ea nedepășind 0,40 m adâncime. Dimensiunile sale mari par a indica o altă utilitate decât cea a locuirii, poate depozit, magazie etc.

Se constată, de asemeni, refaceri succesive în cadrul aceleiași faze, refacerea fundului locuinței prin lipituri repetate, dar și existența unor locuințe cu mai multe etape de locuire (două de obicei), în acest caz încăperea putându-și modifica planul inițial.

Atât locuințele de suprafață cât și bordeiele erau dotate (cele mai multe) cu sistem de încălzire interior locuinței. În cazul în care locuința nu a fost dotată cu instalație de încălzire este puțin probabil ca ea să fi fost locuită permanent. Bordeiele fără vatră puteau fi locuințe sezoniere sau având altă funcționalitate, eventual depozite.

Cuptoarele menajere interioare locuinței sunt rare. Majoritatea *vetrelor* descoperite în interiorul locuințelor sunt vetre deschise, supraînălțate față de fundul locuinței, de formă ovală sau rotunjită, cu diametrul (axele) de până la 1–1,20 m. Vetrele erau construite din lut galben pe un pat de pietre de râu (sau pietricele) peste care se aplica un strat de lipitură. Vatra era plasată de obicei spre unul din colțuri (probabil cel opus intrării), spre centrul locuinței sau, mai rar, scobită în peretele locuinței. Cazuri de excepție se cunosc la Moldova Veche¹³, unde locuința L4, de formă ovală, avea în interiorul ei un cuptor de copt pâine. Tot în această așezare, locuința L2 păstra o vatră centrală, de formă pătrată, cu laturile de 0,50 × 0,50 m, construită din pietre plate și cărămizi romane.

La Hodoni-Pustă și la Sânnicolau Mare-*Seliște* s-a remarcat orientarea (sistemizarea) locuințelor în cadrul așezării. Ele se află plasate la distanță de 15–20 m una de alta, având în jur anexele (**Fig. 5**). La Hodoni-Pustă s-au descoperit urmele unui șanț cu groapă de stâlp, șanț putând reprezenta o modalitate de delimitare a spațiului aparținând fiecărei gospodării (gard despărțitor din nuiele?).

Anexele (amenajările) gospodărești sesizate arheologic sunt reprezentate de vetrele și cuptoarele menajere exterioare locuințelor, gropile menajere și gropile de provizii. Vetrele și cuptoarele menajere exterioare nu se deosebesc ca tehnică de execuție de cele descoperite în interiorul locuințelor. Ele sunt amplasate în imediata apropiere a spațiilor de locuit. Destul de frecvente sunt *cuptoarele de copt pâine* (unul singur la Moldova Veche se află în interiorul locuinței).

¹³ Bozu, El Susi, 1987, p. 239-269.

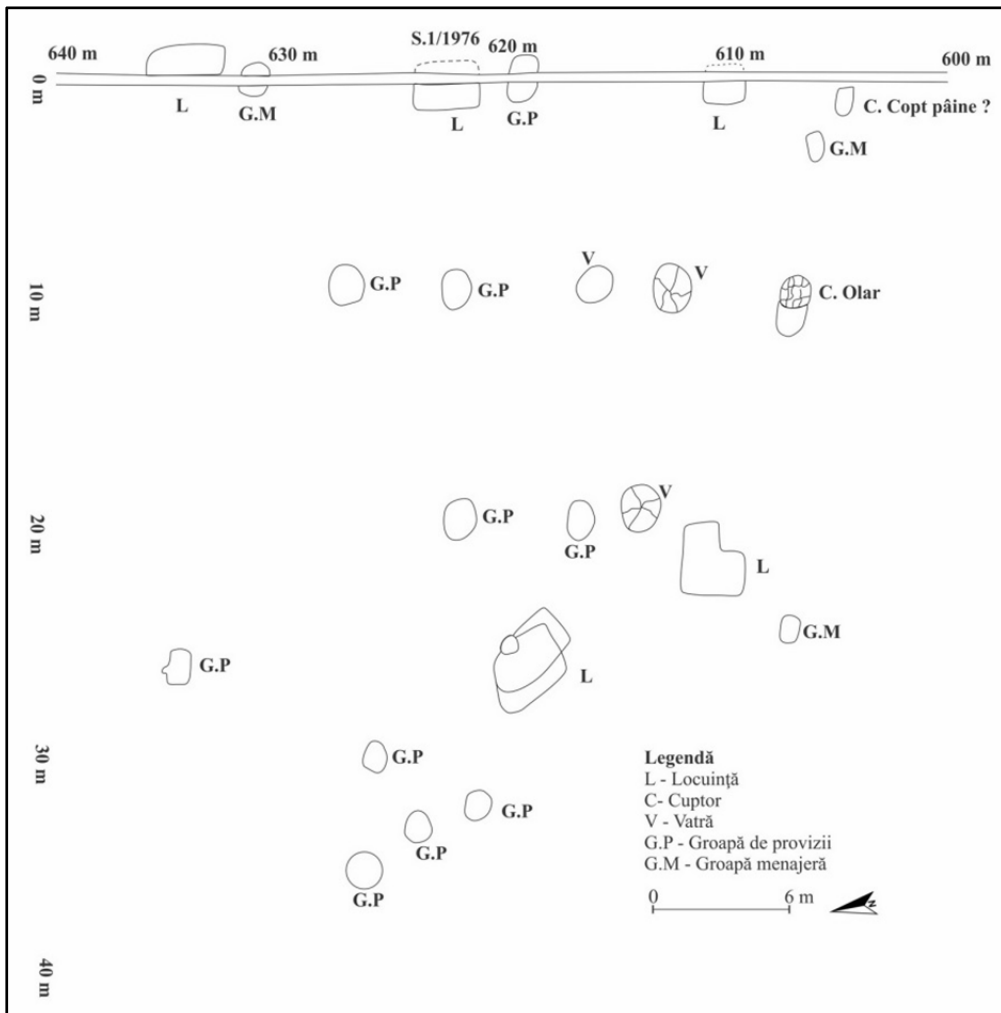

Fig. 5. Hodoni-Pustă. Sector A, metrii 600–640. Dispunerea habitatului postroman.

*Gropile de provizii*¹⁴ au diferite forme și dimensiuni, la majoritatea dintre ele s-au depistat urme de pari și de stâlpi pe care se sprijinea acoperișul. Acest tip de gropi sunt cele mai diverse tipologic și cele mai numeroase, acestea variind de la simple gropi excavate sub nivelul de călcare până la amenajări speciale care le transformă în adevărate depozite de provizii. După forma pe care o au în secțiune, ele se pot încadra în două tipuri:

1. gropi cilindrice cu pereți drepecți și fundul de asemenea drept sau puțin albiat (numite uneori “gropi în formă de sac”);
2. gropi în formă de clopot, înguste la gură, lărgindu-se mult prin curbarea pereților

¹⁴ Pentru gropile de provizii a se vedea Bejan, 1983, p. 13-22.

odată cu adâncirea gropii. Sunt executate îngrijit, cu pereții puternic arși, vădindu-se preocuparea asigurării unei existente de mai lungă durată a depozitului.

Celelalte forme de gropi de provizii pot fi considerate ca variante ale celor două tipuri principale sau combinații între elementele lor: gropi cu pereți concavi (numite uneori “în formă de butoi”), cu pereții trapezoidali, drepți sau curbați și având baza mare drept fund (în formă de “pâlnie răsturnată”).

În tipologia gropilor de provizii stabilită la Hodoni-*Pustă* se încadrează toate gropile de provizii descoperite în așezările contemporane, bănățene sau de pe o arie mai întinsă. În cazul în care sunt interioare locuințelor, gropile sunt acoperite cu un grătar, capac sau chepeng din lemn (Moldova Veche-*LA*). La gropile exterioare locuințelor s-au depistat urme de pari de jur-împrejurul diametrului (gurii) gropii, provenind probabil de la un sistem de acoperire a lor.

Gropile de provizii sunt frecvent întâlnite în așezările cu caracter rural, începând din epoca bronzului și până în feudalism, intensitatea cea mai mare cunoscând-o însă cele din perioada dacică și daco-romană¹⁵.

Gropile menajere sunt cele mai simple anexe gospodărești. La Hodoni s-au descoperit șapte gropi menajere exterioare, plasarea unor asemenea gropi în interiorul locuințelor fiind rară. Au formă ovală sau circulară (în medie 1–1,5 m) și fundul puternic albiat. Umplutura constă din fragmente ceramice (majoritatea mărunte și atipice), oase de animal, și uneori cenușă.

Cuptoarele și vetrele. S-a descoperit un cuptor de olar, de tipul cuptorului cu grătar, de formă aproape rotundă, diametrul aproximativ de 1,70 m. S-a mai descoperit parțial un cuptor pentru copt pâine, de formă dreptunghiulară, ce coboară în ușoară pantă pe axa longitudinală și un cuptor menajer aflat în interiorul locuinței L1.

Vetrele sunt de formă ovală sau circulară. O vatră ovală de mari dimensiuni, supraînălțată, cu axele de 2,80 × 2 m a aparținut probabil unui cuptor exterior locuinței.

În perimetrul așezărilor se află de asemenea atelierele, reprezentate mai ales prin cuptoare de olar, cuptoare de redus minereul și ateliere de prelucrat metalul. În unele cazuri, aceste ateliere (semnalate prin resturile de cuptoare) sunt grupate compact în zone distincte ale așezării, formând adevărate “cartiere” meșteșugărești.

Cuptoarele de ars ceramică din așezările bănățene sunt cuptoare de tip roman, cu perete median și o singură gură de foc. Tipologia lor încadrează aceste așezări în epoca romană sau postromană. La Grădinari-*Seliște*¹⁶ cele trei cuptoare de olar cu groapă de lucru comună (de fapt patru cuptoare, unul fiind refăcut) ilustrează existența unui atelier de mari proporții, probabil producând o cantitate însemnată de vase, destinată nu numai necesităților interne ale comunității ci și schimbului.

Cuptoarele de redus minereul reprezintă un tip cunoscut încă din La Tène și răspândit în întreaga Europă centrală¹⁷, de formă tronconică cu pereții realizați din pământ bătut și cu sistem de umplere prin horn. Pentru construcția lor se folosea granitul și

¹⁵ Bejan, 1983, p. 18-20.

¹⁶ Bozu, 1990, p. 147-197.

¹⁷ Iaroslavschi, 1976, p. 233 și notele 7-8; Bejan, Stoian, 1999, p. 47-59.

micașistul cu granulații, roci existente în zonă¹⁸. Forma lor nu este semnificativă pentru datare, ele rămânând aproape neschimbate din La Tène până în feudalismul timpuriu. Cele mai numeroase urme de ateliere în care se efectua reducerea minereurilor de fier în secolele II(III)–IV dHr s-au descoperit la Bocșa Română¹⁹, Duleu²⁰, Fizeș²¹, Gârbova²², Gherteniș²³, Hodoni²⁴, Moldova Veche²⁵, Parța²⁶, Șoșdea²⁷, Timișoara-Ciorenii²⁸, precum și în numeroase alte localități, încă necercetate sistematic²⁹.

Datarea așezărilor menționate se poate realiza mai precis nu atât prin caracteristicile generale ale lor (tipuri de locuințe și de anexe gospodărești etc.) cât mai ales pe baza inventarelor arheologice descoperite în aria lor.

Materialul arheologic recuperat din așezare este predominant ceramică³⁰, de două categorii: *lucrată cu mâna* (**Fig. 6**), din pastă grosieră, cenușiu-cărămizie aparținând unor vase de tipul oalei-borcan (în proporție de maxim 10% din totalul ceramicii din așezare) și *ceramică lucrată la roată* (**Fig. 7**) din pastă fină, cenușie³¹, aparținând unor chiupuri de mici dimensiuni, oale, căni și străchini, iar într-o cantitate mai mică ceramică roșie, fină, aparținând aceluiași tipuri precum ceramica cenușie, dar predominând oalele de mici dimensiuni. La acestea se adaugă numeroasele fragmente de oase de animale și câteva obiecte mărunte din bronz și fier, cele din urmă foarte corodate.

Așezarea de la Hodoni-*Pustă* aparține unei comunități de agricultori. Alături de agricultură și creșterea animalelor ca ocupații principale, se constată dovezi de practicare a meșteșugurilor: olăritul (cuptorul de olar), reducerea și prelucrarea metalelor (cantitatea mare de zgură din cadrul uneia dintre locuințe). Cele câteva fragmente de *terra sigillata* și fibula sunt produse ale lumii romane, însușite prin schimb de către membrii comunității de aici.

Cronologia așezării este înlesnită de apariția fibulei de secol III dHr și a unui fragment de monedă provenind de la împăratul Traianus Decius (249–251)³². Dimensiunile mari ale așezării atestă existența ei îndelungată, pe parcursul secolului III dHr,

¹⁸ Stoicovici, 1981, p. 173.

¹⁹ Iaroslavschi, Lazarovici, 1978, p. 257.

²⁰ Benea, Bejan, 1991-1993, p. 146-147.

²¹ Iaroslavschi, Petrovski, 1974, p. 147-155.

²² Bozu, Săcărin, 1979, p. 553-557.

²³ Albu, 1979, p. 547-551.

²⁴ Bejan, Benea, 1985, p. 196.

²⁵ Bozu, El Susi, 1987, p. 268.

²⁶ Bejan, 1981, p. 24.

²⁷ Iaroslavschi, 1976, p. 231-237; Iaroslavschi, Lazarovici, 1978, p. 257.

²⁸ Benea, Bejan, Mare, 1986, p. 21-29.

²⁹ Vezi harta cu urme de prelucrare a minereurilor în sudul Banatului la Bozu, 1990, p. 147-153 și fig. 2; vezi și Țeicu, 2000, p. 451-473.

³⁰ Bejan, 1995a, p. 376-391; Bejan, 1996, p. 33-44.

³¹ Geangu, 2001. De apreciat, în acest context, lucrarea de diplomă rămasă manuscris a absolventei Anabela GEANGU de la Universitatea de Vest, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, secția Istorie - o limbă străină având ca temă ceramica cenușie lucrată la roată din sec. III–IV.

³² Datarea monedei efectuată de către D. Benea la Muzeul Banatului din Timișoara.

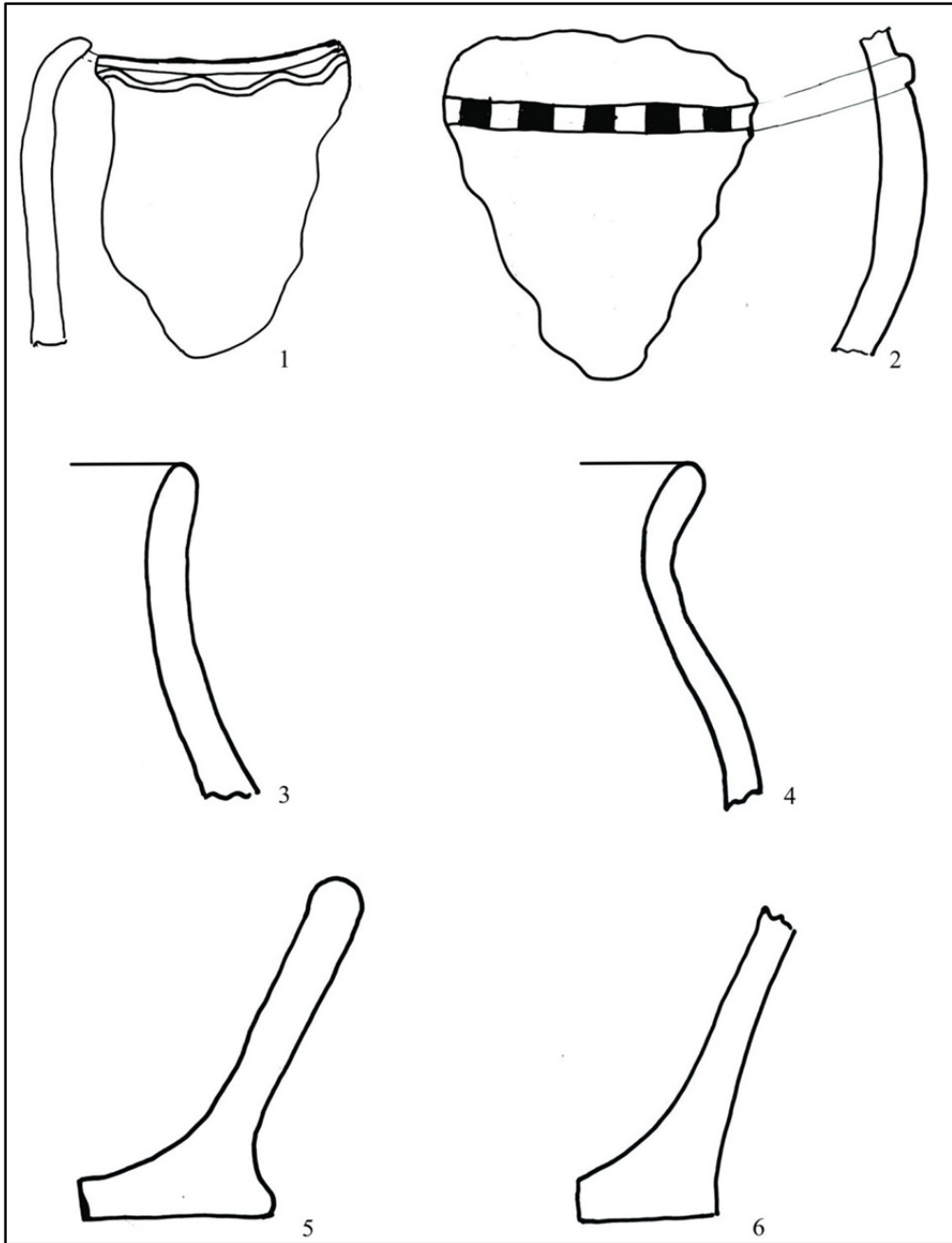

Fig. 6. Hodoni-Pustă. Ceramic din sec. III–IV dHr lucrat cu mâna.
aceasta prelungindu-se probabil și în secolul următor.

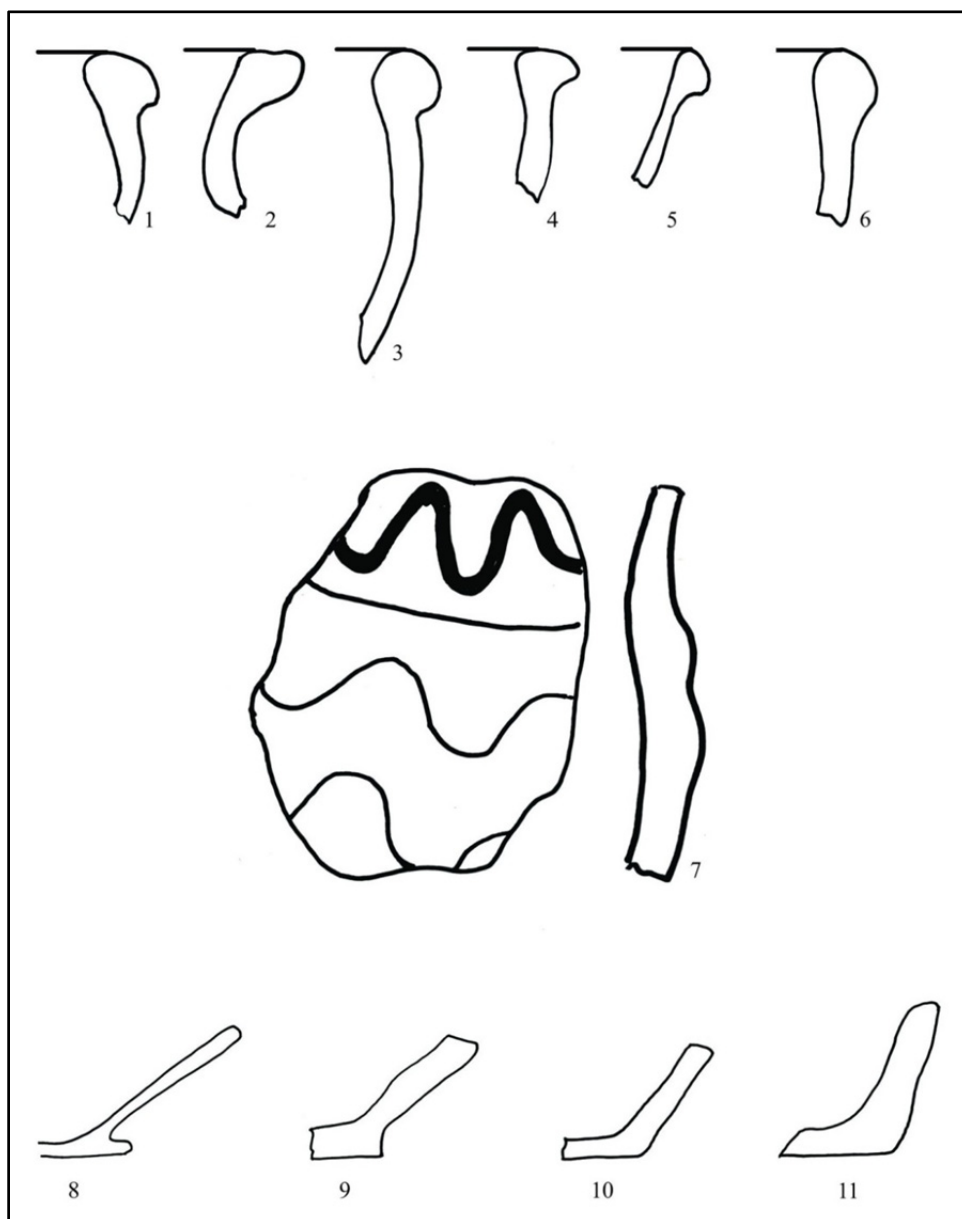

Fig. 7. Hodoni-Pustă. Ceramic din sec. III-IV dHr lucrat la roata olarului.

În cantități modeste, în așezări se găsesc fragmente de *terra sigillata*, precum și fragmente de ceramică fină cu glazură verde deschis (ulcioare, farfurii) cu preponderență în așezările din sudul Banatului. Sunt tipuri ceramice rare, de import.

Se poate constata că prin compoziția pastei, forma vaselor și decor, ceramica descoperită în așezările din Banat se referă la o ceramică de proveniență romană provincială sau de tradiție romană, care într-o anumită măsură reflectă și (îndeosebi cera-

mică lucrată cu mâna) perpetuarea unor elemente mai vechi, dacice.

Obiectele de metal, precum uneltele, podoabele, armele, accesoriile de port sunt de asemenea piese romane sau de factură romană. Împreună cu monedele descoperite în incinta așezărilor, ele contribuie la datarea acestora în secolele III–IV dHr.

Caracterul unitar al așezărilor este dat atât de tipurile de locuințe, de amenajările anexe cât și de ceramica de tradiție autohtonă dacică lucrată cu mâna și ceramica cenușie lucrată la roată, în cele două variante ale sale, fină și mai zgrunțuroasă, de tradiție romană provincială.

Organizarea așezărilor daco-romane rurale dovedește locuirea lor îndelungată, indicând o populație stabilă, sedentară, care se ocupa, în principal, cu lucrarea pământului și creșterea vitelor.

Elementele de cultură materială și spirituală reliefate de inventarul locuințelor permit o mai bună încadrare cronologică și etnică a acestor așezări. Descoperirile de piese de metal (fibule și monede îndeosebi) și ceramica, care prin evoluția sa, atât sub aspectul formelor cât și al ornamentațiilor, dar mai ales tehnologia, oferă indicii importante în stabilirea cronologiei. Astfel, așezarea de la Grădinari-*Seliște* a fost încadrată pe parcursul sec. III³³, sau începând cu a doua jumătate până la finele aceluiași secol³⁴, descoperiri mai recente de monede sugerând posibila existență a sa și în prima jumătate a sec. IV. Așezarea de la Moldova Veche-*Vlașcikrai* a fost datată de la mijlocul sec. III până la începutul sec. IV³⁵, sau în plin sec. IV³⁶. Locuirea cercetată la Timișoara-*Freidorf* conține două etape de locuire: etapa I din prima parte a sec. II până în a doua parte a sec. III, etapa a II-a din ultimele decenii ale sec. III până în prima parte a sec. IV³⁷; o determinare mai precisă plasează așezarea din a doua jumătate a sec. III până în prima jumătate a sec. IV³⁸. Așezarea de la Hodoni-*Pustă* a fost datată în sec. III–prima parte a sec. IV³⁹ sau în deceniile următoare mijlocului sec. III⁴⁰. Timișoara-*Cioreni* a fost datată larg între sfârșitul sec. II până la începutul sec. IV⁴¹ sau pe parcursul sec. III⁴².

Deci, succesiunea posibilă a așezărilor investigate mai temeinic de cercetătorii români este: Timișoara-*Freidorf*, faza I (sec. II–III), Timișoara-*Cioreni* (sfârșitul sec. II–sec. III integral), Grădinari-*Seliște* (a doua jumătate a sec. III), Timișoara-*Freidorf* (faza a II-a), Hodoni-*Pustă* (a doua jumătate a sec. III–prima parte a sec. IV) și Moldova Veche-*Vlașcikrai* (mijlocul sec. III–sec. IV).

Caracterul daco-roman al acestor așezări este dat de sedentarismul locuitorilor lor, ocupațiile incompatibile cu nomadismul (prelucrarea metalului, perpetuarea ceramicii romane și postromane, prelucrarea sticlei). Puternica viață economică este dove-

³³ Bozu, 1990, p. 157.

³⁴ Benea, 1996, p. 180

³⁵ Bozu, El Susi, 1987, p. 257-263, 265.

³⁶ Benea, 1996, p. 151.

³⁷ Benea, 1997, p. 75; Mare, 2011, p. 9-30.

³⁸ Micle, 1997, p. 80-81.

³⁹ Bejan, 1995a, p. 376-382.

⁴⁰ Benea, 1996, p. 153.

⁴¹ Bejan, 1995, p. 42.

⁴² Benea, Bejan, Mare, 1986, p. 26; Benea, 1996, p. 293, nr. 170-1.4.

dită de circulația monetară intensă, cu deosebire spre mijlocul sec. IV dHr, reflectată de numărul ridicat de monede descoperite, dovadă a antrenării acestor comunități în relațiile de schimb bazate pe monedă.

Intensa circulație monetară de pe teritoriul Banatului în sec. IV constituie o dovadă importantă a strânselor relații ale teritoriului nord-dunărean cu imperiul⁴³.

Contactul permanent cu imperiul se reflectă și în forma de organizare a comunităților daco-romane din fosta provincie. Organizarea obștii rurale, normele de drept cutumiar sunt aspecte ale vieții instituționale care se nasc acum (atât ca terminologie cât și în conținut), pe fond local, dar sub influența realităților instituționale din Imperiul Roman și apoi Bizantin⁴⁴.

Relațiile populației daco-romane cu alte populații, care au trecut prin spațiul de geneză românesc, sunt de analizat diferențiat, în funcție de caracteristicile momentului istoric și al etniei respective. În ceea ce privește prezența în Banat a sarmaților iazigi, un punct de plecare al cercetării îl reprezintă încă pentru istoriografia românească disputa interbelică dintre Constantin DAICOVICIU⁴⁵ și ALFÖLDI András. Dacă istoriografia maghiară⁴⁶ și sârbă⁴⁷ au avut preocupări mai intense în cercetarea acestei teme, istoriografia românească postbelică a abordat mai puțin problema sarmaților iazigi⁴⁸.

Un studiu privind vestul României în secolele IV–X dHr⁴⁹, constatând prezența în această zonă a populației autohtone după retragerea aureliană, apreciază:

- dacă în sec. I–III conlocuirea sarmaților cu populația băștinașă s-a realizat prin păstrarea caracteristicilor fiecărei populații, dar cu împletirea elementelor culturale, în sec. IV–V dHr s-a ajuns, în urma colonizărilor masive de sarmați pe ambele maluri ale Dunării, la o uniformizare etnoculturală sub semnul romanității.
- după anul 271 sarmații se extind și în Câmpia Banatului. Venirea de noi valuri sarmatice în sec. IV dHr le asigură longevitatea și întârzie romanizarea lor.
- romanizarea târzie a sarmaților are implicații de ordin toponimic și etnologic, individualizându-i prin port și grai pe românii vestici din Banat și Crișana, urmași ai populației daco-romane contopite cu populația sarmatică.

⁴³ Protase, 2000, p. 55-68.

⁴⁴ Hanga, 1988; Olteanu, 1997; Bejan, 2000, p. 515-534.

⁴⁵ Daicoviciu, 1939-1940, p. 98-109.

⁴⁶ În perioada postbelică, PÁRDUCZ Mihály și VADAY Andreea sunt cercetătorii maghiari care s-au ocupat cel mai intens de problemă, prezentând descoperirile sarmatice și de “epocă sarmatică” dintre Dunare și Tisa și efectuând totodată o periodizare a lor (Párducz, 1943-1950; Vaday, 1989).

⁴⁷ Cercetătorii iugoslavi au publicat numeroase descoperiri sarmate (îndeosebi necropole) din sec. III–IV din Banatul sârbesc. Selectiv: Dautova-Ruševljan, 1980; Batistić-Papadić, 1984-1985; Đeordevici, 1984, cu bibliografia.

⁴⁸ Vezi la Bejan, 2004, p. 384-385. Menționăm: Chirilă, 1951, p. 183-185; Medeleț, 1970, p. 56-63; Dörner, 1971, p. 687-688; Radu, 1973, p. 147-149; Tănase, 1998, p. 251-263; *Eadem*, 2011, p. 41-56; Tănase, Mare, 2000, p. 193-208; iar mai recent, Grumeza, 2014.

⁴⁹ Sâmpetru, 1990, p. 135-157.

Plecând de la interpretarea textului lui Anonimus Valessi privind conflictele dintre argaraganți și limiganți, Doina BENE⁵⁰ concluzionează că pătrunderea sarmaților liberi în fosta provincie și stabilirea de relații de vasalitate cu populația locală a putut avea loc la sfârșitul sec. III și începutul sec. IV, în perioada lui Galerius (293–328) – Constantin cel Mare (eventual în timpul războiului civil cu Licinius - 311–323), când controlul imperiului asupra barbarilor de aici scade.

Este evident că o preluare a problematicii în istoriografia românească se impune. Analiza descoperirilor arheologice și a informațiilor documentare dovedesc că în timpul existenței provinciei Dacia, contactele populației din vestul și sud-vestul provinciei cu sarmații iazigi au fost controlate de romani, care au supravegheat aceste triburi, impunându-și controlul atât prin forța militară, cât și prin avantaje comerciale, în momentele de pace, sarmații constituind un debușeu pentru produsele meșteșugărești și agrare ale provinciei.

Descoperirile sarmatice se răspândesc la sfârșitul sec. III dHr în Banat, înmulțindu-se spre mijlocul sec. IV⁵¹. Desele campanii ale imperiului slăbesc forța militară a sarmaților iazigi. Ca urmare, ei vor rămâne masați îndeosebi în zona de câmpie a Banatului⁵². În perioada anilor 270–480 dHr, vestigiile sarmate se află în zona dintre Dunăre și Tisa, iar la est de Tisa, pe o linie ce cuprinde toată câmpia, inclusiv confluențele Crișurilor, până la Mureș, iar la sud, în Banatul românesc și sârbesc. Mormintele sarmatice de aici, orientate N–S sau S–N, se datează în perioada hunică. Cercetările arheologice mai ample de pe teritoriul sârbesc dovedesc prezența sarmată sub stăpânire hunică și apoi gepidică, până la instaurarea stăpânirii avare.

Coabitarea lor cu localnicii comportă influențări reciproce, predominând însă, în timp, influența dacică și romană asupra culturii materiale și a vieții spirituale sarmate.

⁵⁰ Benea, 1992, p. 143-156; Benea, 1993, p. 133-140.

⁵¹ Tănase, Mare, 2000, p. 193-208.

⁵² Bejan *et alii*, 2011, p. 168.

BIBLIOGRAFIE

- Albu, 1979 Ioan ALBU, *File din istoria localității Gherterniș (jud. Caraș- Severin)*, În: *Banatica*, V, 1979, pp. 547-551.
- Batistić-Popa-
dić, 1984-1985 Daria BATISTIĆ-POPADIĆ, *Sarmatska nekropola Vojlovica-Pancevo*, În: *Rad Vojvodjanskih Muzeja*, 29, 1984-1985, Novi Sad, pp. 59-83.
- Bejan, 1980 Adrian BEJAN, *Așezarea de secolele III-IV e.n. de la Hodoni-Pustă, jud. Timiș*, În: *Materiale și cercetări arheologice*, A XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980, pp. 366-372.
- Bejan, 1981 Adrian BEJAN, *Contribuții arheologice la cunoașterea așezărilor rurale daco-romane din Banat în lumina descoperirilor de la Hodoni (jud. Timiș)*, În: *Banatica*, VI, 1981, pp. 153-171.
- Bejan, 1983 Adrian BEJAN, *Elemente de continuitate daco-romană în așezarea de la Hodoni (jud. Timiș) în sec. III-IV. Tipologia gropilor de provizii*, În: *Studii de Istorie a Banatului* (SIB), IX, 1983, pp. 13-22.
- Bejan, 1995 Adrian BEJAN, *Banatul în secolele IV-XII*, Ed. de Vest, Timișoara, 1995, 230 pg., ISBN 973-36-0264-4.
- Bejan, 1995a Adrian BEJAN, *Ceramica romană târzie din așezarea de la Hodoni (jud. Timiș)*, În: *Analele Banatului*, SN, Arheologie-Istorie, IV/1, 1995, pp. 376-392.
- Bejan, 1996 Adrian BEJAN, *La céramique romaine tardive (postromaine) de l'habitat de Hodoni (III e-IV e s.)*, În: *Rei Cretariae Romanae fautores Acta*, 33, 1996, Berna, pp. 33-44.
- Bejan, 2000 Adrian BEJAN, *Habitatul rural de sec. III/IV-VII/VIII din spațiul actual românesc. Metodologia cercetării (I)*, În: *Analele Banatului*, SN, Arheologie-Istorie, VII-VIII, 1999-2000, 2000, pp. 515-534.
- Bejan, 2004 Adrian BEJAN, *La Dacie de sud-ouest (le Banat) aux IVe-VIIe siècles reflétée par les découvertes archéologiques*, În: Ligia RUSCU, Carmen CIONGRADI, Radu ARDEVAN, Cristian ROMAN, Cristian GĂZDAC (eds), *Orbis Antiquvs. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Ed. Nereamia Napocae Press, Cluj-Napoca, 2004, 934 pg., ISBN 973-7951- 55-7; pp. 380-389.
- Bejan, Benea,
Mare, 1982 Adrian BEJAN, Doina BENEA, Mircea MARE, *Șantierul arheologic Hodoni Pustă. Campania 1981*, Comunicare la a XVI-a sesiune de rapoarte arheologice, Vaslui, 1982.
- Bejan et alii,
2011 Adrian BEJAN, Liviu MĂRUIA, Daniela TĂNASE, *Un mormânt cu podoabe de aur din epoca sarmatică timpurie descoperit la Sănnicolaul Mare – Seliște (jud. Timiș)*, În: *Analele Banatului*, SN, Arheologie-Istorie, XIX, 2011, pp. 161-180.
- Bejan, Benea,
1983 Adrian BEJAN, Doina BENEA, *Santierul arheologic Hodoni-Pustă. Campania arheologică 1980*, În: *Materiale și cercetări arheologice*, A XV-a sesiune de rapoarte arheologice, Brașov, 1981, București, 1983, pp. 388-394.
- Bejan, Benea,
1985 Adrian BEJAN, Doina BENEA, *Santierul arheologic Hodoni-Pustă. Raport preliminar (1979-1984)*, În: *Banatica*, VIII, 1985, pp. 187-201.
- Bejan,
Mare, 1987 Adrian BEJAN, Mircea MARE, *Descoperiri arheologice de epoca bronzului și sec. III-IV e.n. la Hodoni-Pustă. (Raport privind cercetă-*

- rile arheologice din anii 1983-1984), În: *Studii de istorie a Banatului* (SIB), XIII, 1987, pp. 21-30.
- Bejan, Stoian, 1999 Adrian BEJAN, Dan, STOIAN, *Meturgia din Banat în secolele IV-XII*, În: *Studii de istorie a Banatului* (SIB), XIX-XX (1996-1996), Timișoara, 1999, pp. 47-59.
- Benea, 1993 Doina BENEĂ, *Limigantes et argaragantes* (II), În: *Analele Universității Timișoara*, N.S., IV, Timișoara, 1993, pp. 133-140.
- Benea, 1996 Doina BENEĂ, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Editura de Vest, Timișoara, 1996, 306 pg. + pl. și foto, ISBN 973-36-0282-5.
- Benea, 1997 Doina BENEĂ, *Quelques observations sur la céramique de l'agglomération daco-romaine Timișoara-Freidorf*, În: *Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis* (BHAUT), I: *Études sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Mésie Inférieure*, 1997, pp. 55-76.
- Benea, 2016 Doina BENEĂ, *Istoria Banatului: Antichitatea*, Ediție prefăcută și îngrijită de Prof. Mihai BĂRBULESCU, Acad. PĂUN ION OTIMAN, Ediția a II-a revăcută și adăugită, Ed. Academiei, București, 2016, 452 + [74] pg., ISBN 978-973-27-2701-0.
- Benea, Bejan, 1989-1993 Doina BENEĂ, Adrian, BEJAN, *Viața rurală în sud-vestul Daciei în secolele II-IV* (II), În: *Acta Musei Napocensis*, XXVI-XXX, 1989-1993 (1993), pp. 127-148.
- Benea, Bejan, Mare 1986 Doina BENEĂ, Adrian BEJAN, Mircea MARE, *Așezarea daco-română de la Cioreni-Timișoara*, În: *Studii de istorie a Banatului* (SIB), XII, 1986, pp. 21-29.
- Bozu, 1990 Octavian BOZU, *Așezarea daco-română de la Grădinari „Săliște” (jud. Caraș-Severin)*, În: *Banatica*, X, 1990, pp. 147-187.
- Bozu, El Susi, 1987 Octavian BOZU, Georgeta EL SUSI, *Așezarea romană târzie de la Moldova Veche din punctul „Vinograd-Vlaskicrai” (jud. Caraș-Severin)* În: *Banatica*, IX, 1987, pp. 239-269.
- Bozu, Săcărin, 1979 Octavian BOZU, Caius SĂCĂRIN, *O expediție arheologică în Valea Almăjului. Realizări și perspective*, În: *Banatica*, V, 1979, pp. 553-557.
- Chirilă, 1951 Eugen CHIRILĂ, *Frământări sociale la sarmați în sec. IV*, În: *SCIV*, II, 2, 1951, pp. 183-188.
- Daicoviciu 1939-1940 Constantin DAICOVICIU, *Bănatul și iazigii*, În: *Apulum*, I, 1939-1940, pp. 98-109.
- Dautova-Rușevljan, 1980 Velika DAUTOVA-RUŠEVLJAN, *Sarmatska kultura u Vojvodini*, În: Jelka PETROVIĆ [et alii], *Voivodina od praistorije do ranog srednjeg veka: Kulturno blago Vojvodine, arheologija* (catalog de expoziție), Vojvođanski muzej, Kulturna blago Vojvodina, Novi Sad, 1980, 86 pg, [48] pages of plates.
- Dörner, 1971 Egon DÖRNER, *Dacii și sarmații în vestul României*, În: *Apulum*, IX, 1971, pp. 678-688.
- Đorđević, 1994 Maja ĐORĐEVIĆ, *Nalazi nekropola rimskog perioda u Jugozapadnom Banatu*, În: *Rad Vojvođjanskih Muzeja*, 36, 1994, Novi Sad, pp. 41-61.
- Geangu, 2001 Anabela GEANGU, *Aspecte privind cultura materială în Banat în secolele III-IV; ceramica cenușie lucrată la roată*, Timișoara, 2001, Universitatea de Vest, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, secția Istorie

- o limbă străină (teză de licență, manuscris).
- Grumeza, 2014 Lavinia GRUMEZA, *Sarmatien cemeteries from Banat (late 1st – early 5th Centuries A.D.)*, Ad Limites Orbis Romana, II, Institute of Archaeology and Art History Cluj-Napoca, Museum of Brăila, Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 2014, 414 pg., ISBN 978-606-543-532-2.
- Gudea, 2008 Nicolae GUDEA, *Așezări rurale în Dacia romană (106-275 p. Chr.) Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Ed. Primus, Oradea, 2008, 268 pg., ISBN 978-973-88852-4-0.
- Hanga, 1988 Vladimir HANGA, *Les institutions du droit coutumier roumain*, Bibliotheca historica Romaniae. Etudes, 71, Ed. Academiei Republicii Socialiste Romania, București, 1988, 160 pg.
- Iaroslavschi, 1976 Eugen IAROSLAVSCHI, *Cuptoare pentru redus minereul de fier de la Șoșdea, Jud. Caraș-Severin*, În: *Acta Musei Napocensis*, XIII, 1976, pp. 231-237
- Iaroslavschi Lazarovici, 1978 Eugen IAROSLAVSCHI, Gheorge LAZAROVICI, *Așezări de secol IV în sudul Banatului*, În: *Acta Musei Napocensis*, XV, 1978, pp. 255-261.
- Iaroslavschi, Petrovski, 1974 Eugen IAROSLAVSCHI, Richard PETROVSKI, *Cuptoarele de redus minereul de fier de la Fizeș, jud. Caraș-Severin*, În: *Tibiscus*, III, 1974, pp. 147-155.
- Ionescu, Toma, Timoc, 2016 Alexandru Ionescu, Claudiu TOMA, Călin TIMOC, *Un nou sit arheologic de Secolele II-IV, la sud de localitatea Igrăș (jud. Timiș)*, În: *Patrimonium Banaticum*, VI, 2016, pp. 91-100.
- Mare et alli, 2011 Mircea MARE, Daniela TĂNASE, Florin DRAȘOVEAN, Georgeta EL SUSI, Szilárd Sándor GÁL, *Timișoara-Freidorf: Cercetări arheologice preventive din anul 2006*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2011, 200 pg., ISBN 978-606-543-214-7.
- Medeleț, 1970 Florin MEDELEȚ, *Asupra unor probleme ale prezenței sarmatice în Banat*, În: *Tibiscus*, I, 1970, pp. 56-63.
- Micle, 1997 Dorel MICLE, *Un centre de poterie dans l'agglomération daco-romane de Dragășina (département de Timiș)*, În: *Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis* (BHAUT), I: *Études sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Mésie Inférieure*, 1997, pp. 77-81.
- Muscalu, 2016 Bogdan MUSCALU, *Noi puncte arheologice identificate pe raza localității Hodoni (com. Satchinez, jud. Timiș)*, În: *Patrimonium Banaticum*, VI, 2016, pp. 77-90.
- Párducz, 1949-1953 PÁRDUCZ Mihály, *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns*, I-III, Budapest, 1941-1953.
- Protase, 2000 Dumitru PROTASE, *Autohtonii în Dacia*, Vol. II: *Dacia postromană până la slavi*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2000, 388 pg., ISBN 973-9464-81-5.
- Olteanu, 1997 Ștefan OLTEANU, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1997, 274 pg., ISBN 973-30-5930-7.
- Radu, 1973 Ortansa RADU, *Mormânt sarmatic de la Pădurea Verde –Timișoara (jud. Timiș) 1969*, În: *Materiale și cercetări arheologice*, X, 1973, Bucu-

- rești, pp. 147-149.
- Sâmpetru, 1990 Mihai SÂMPETRU, *Vestul României în secolele IV-IX e.n.*, În: *Thracodacica*, XIII, 1-2, 1990, pp. 135-157.
- Stoicovici, 1981 Eugen STOICOVICI, *Ateliere siderurgice din secolele IV și XI-XII în partea de sud a Banatului*, În: *Banatica*, VI, 1981, pp. 173-179.
- Tănase, Mare 1998 Daniela TĂNASE, Mircea MARE, *În legătură cu unele fragmente ceramice descoperite la Timișoara-Pădurea Verde în 1956*, În: *Analele Banatului*, SN, Arheologie-Istorie, VI, 1998, pp. 251-263.
- Tănase, Mare, 2000 Daniela TĂNASE, Mircea MARE, *Pătrunderea sarmaților în vestul Banatului în lumina unor noi descoperiri arheologice*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 51, 3-4, 2000, pp. 193-208.
- Țeicu, 2000 Dumitru ȚEICU, *Opinii privind activitatea metalurgică din Banatul montan în secolele III-IV*, În: *Analele Banatului*, SN, Arheologie-Istorie, VII-VIII, 1999-2000, pp. 451-473.
- Vaday, 1989 Andrea H. VADAY, *Die Sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*, ANTAEUS. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, 17-18 (1988-1989), Budapesta, 290 pg.